

ПОЛІТИЧНА ДУМКА УКРАЇНИ ЯК ФАКТОР ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Розглядаються можливості політичної думки України для посилення патріотичного виховання студентської молоді. Аналізуються можливі шляхи цього процесу.

Ключові слова: патріотичне виховання, демократичні традиції, концепція державотворення, концепція вітчизняної освіти, громадянське суспільство.

Рассматриваются возможности политической мысли Украины для усиления патриотического воспитания студенческой молодежи. Анализируются возможные пути этого процесса.

Ключевые слова: патриотическое воспитание, демократические традиции, концепция государственного строительства, концепция отечественного образования, гражданское общество.

The possibilities of the Ukrainian political think for the strengthening of the student's patriotic education are considered. The possible trends of this process are analyzed.

Keywords: patriotic education, democratic traditions, state building conception, national education conception, civil society.

Розбудова та вдосконалення української державності, формування громадянського суспільства та необхідної політичної культури населення зумовлюють нові підходи до вищої освіти, оновлення її мети та змісту, пошук нових форм, методів навчання та виховання. Для молоді першочергове значення в цьому відношенні мають стан та особливості освіти, рівень кваліфікації та методичної підготовки викладачів, якісні та наполегливі вивчення дисциплін, що формують активну життєву позицію, національний патріотизм та високий рівень політичної культури.

Виховання патріотизму у молоді залежить від багатьох природних, соціально-економічних, культурно-освітніх, історичних та інших факторів. Їх об'єктивне врахування і науково обгрунтоване використання дає можливість сформулювати головну мету патріотичного виховання: становлення громадянина-патріота, готового самовіддано розбудовувати Україну як суверенну, демократичну, правову державу, зміцнювати її національну безпеку, сприяти єднанню українського народу, громадянського миру і злагоді в суспільстві.

Мета патріотичного виховання конкретизується через систему навчально-виховних завдань:

- утвердження у свідомості молодих українців патріотичних цінностей, гордості та поваги до історичного та культурного минулого України;
- виховання поваги до Конституції та законів України, державної символіки;
- формування етнічної та національної самосвідомості, любові до рідної землі, держави, родини, народу;
- утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства;
- культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережного ставлення до природи;
- формування мовної культури, оволодіння і вживання української мови як духовного коду нації;
- забезпечення в реальному житті прав людини як найвищої цінності держави і суспільства;
- підвищення престижу військової служби як виду державної служби.

Для практичної реалізації головних завдань патріотичного виховання широкі можливості надають навчальні дисципліни соціально-політичного напрямку, зокре-

ма політична думка України. Саме у формуванні зразків патріотичної позиції та поведінки важливе значення мають державотворчі традиції суспільства, класів, різних соціальних груп та видатних осіб. Ці традиції є відображенням в свідомості та поведінці людей певний досвід політичного розвитку. В цьому контексті можна згадати найбільш важливі традиції, цінності та досягнення українського народу, кращих його представників, які боролись за національну державність, розробляли політико-правові документи української держави.

В українській історико-політичній науці сформувалась думка про те, що витоки української демократичної державності простежуються ще з періоду Київської Русі. [1] Саме на цьому етапі було започатковано такий важливий республіканський принцип державного правління, як народовладдя, що знайшов свій конкретний прояв у функціонуванні віча, яке стало прототипом сучасного парламенту. Як правило, віче скликалося князем або городянами, коли виникала потреба порадитись або висловити свою думку. Питання, що обговорювались на зборах громадян, стосувались важливих політичних процесів – військових походів, укладання угод, престолонаслідування, розподілу посад у державі, організації війська. Віче могло критикувати або схвалювати дії князя, але воно не могло здійснювати власну політику чи видавати закони. Проте, коли престол посідав новий князь, віче могло укладати з ним формальну угоду («ряд»), згідно з якою князь зобов'язувався не переступати традиційно встановлених меж своєї влади щодо віче, а воно, в свою чергу, визнавало над собою його владу [10, с. 29].

Ці та інші прогресивні елементи та риси політичної історії Київської Русі створюють чудову потенційну можливість формування у молоді почуття гордості та поваги до національної історії, активної громадянської позиції, розуміння причинно-наслідкових зв'язків у суспільно-політичному житті, вміння аналізу і оцінки політичної ситуації в Україні і в світі.

З ліквідацією у 1471 році Київського князівства було остаточно перервано традицію державного будівництва на українських землях у формах, започаткованих ще у Київські часи. Для української політичної думки це мало важкі наслідки: закладалися основи для денаціоналізації етносу, зникнення тих характерних рис, які визначали по суті національний образ українців. У таких умовах провід в національному житті очолили братства – всестанові громадські організації релігійного характеру, куди входили міщани, дрібна шляхта, а також представники духовенства. Найактивнішою соціальною силою братств було міщанство. Суспільно-політичні погляди міщан-братчиків формувалися під впливом поглиблення етнічної самосвідомості української народності, у процесі боротьби народних мас проти жорстокого соціального і національно-релігійного гніту, встановленого в Україні феодалами шляхетської Польщі.

Найстарішим і найвпливовішим в Україні було Львівське Успенське братство. В період свого існування воно намагалось створити у Львові міське самоврядування, незалежне від влади Речі Посполитої, активно виступало проти заборони православним брати участь у діяльності магістрату. Політичні погляди львівських братчиків яскраво відображені у протестах, що записувались до гродських актів, у виступах на сеймах. Гродські акти часто замінювали пресу і записи, в них нерідко мали на меті вплинути на громадську думку. Крім використання актових книг, братство займалось поширенням своїх поглядів безпосередньо через агітацію серед населення західноукраїнських міст. Писались і спеціальні відозви із закликом включатися в боротьбу проти національно-релігійного гноблення [2, с. 101].

Якісно важливе місце в еволюції демократичних традицій в Україні належить запорозьким козакам. Козацько-гетьманська держава – унікальний феномен XVII ст., явище, що не мало прецеденту в Європі, як оригінальна, створена українським народом спроба відновлення в нових історичних умовах втраченої української державності. Значним та суттєвим внеском у розвиток демократичних традицій була організація всього життя козаків. Вищим, так би мовити законодавчим, органом влади запорозької Січі була загальна рада (коло), брати участь в якій мали право всі без винятку козаки. Інколи ради проводились і на репрезентованій основі, у вигляді депутацій від куренів, або ж виключно старшинські. Зібрання козаків за їх власною ініціативою називалося чернецькою,

або чорною радою. До компетенції загальної ради входило обговорення всіх найважливіших питань життєдіяльності: встановлення військового устрою, обрання старшини, вирішення питань війни і миру, ведення переговорів з представниками інших країн, розподілу земель. За традицією козацької ради, як правило, збиралися щороку першого січня для переобрання кошового отамана і старшини. В разі потреби позачергово скликалися неординарні ради для розгляду важливих та невідкладних питань.

Вища виконавча влада на Запорозькій Січі належала Кошу в особі кошового отамана. Обраний загальною військовою радою Кіш, керуючись її рішеннями, втілював у життя основні напрями політики Запорозької Січі в межах своїх «вольностей». Цікаво, що закріплених правовими актами розподілу повноважень між загальною козацькою радою і Кошем не існувало. І законодавча, і виконавча влада будували свою роботу на основі звичаєвого права та традицій, які виникли ще за часів Київської Русі [10, с. 80–81].

Республіканська форма правління, виборність усіх значних посад, принцип розподілу влади, участь широких кіл козацтва у вирішенні практично всіх господарських та суспільних питань – ці та інші складові суспільного життя козаків знайшли своє відображення в Конституції Пилипа Орлика, затвердженій 5 квітня 1710 р. Безперечно, ця Конституція передбачала створення на території України незалежної держави з багатьма ознаками демократичного політичного режиму [9].

На формування активної життєвої позиції, чітких політичних уявлень та оцінок, потягу до свободи та справедливості сучасної молоді значний вплив може здійснити вивчення суспільно-політичних поглядів Г. Сковороди.

Свою головну ціль вчений бачив у тому, щоб розбудити «сплячих», допомогти трудовому народу усвідомити себе як активну творчу силу у суспільстві. «Весь мир спит... – писав Сковорода. – Спит глибоко протягнувшись... Наставники, пасущий Ізраїля не только не пробуживают, но ещё поглаживают: «Спи, не бойсь!» [8, с. 3].

Вищим благом людини та головною мірою її життя Сковорода вважав свободу, якої можна досягти лише активними діями. Він вважав даремними надії тодішньої еліти, які вони покладали на царську владу як на свою міцну опору:

«О міре! Мір безсовестный!

Надежда твоя в царях!

Мниш, что сей брег безнаветный!

Вихрь развеет сей прах» [7, с. 34].

Г. С. Сковорода мріяв про справедливе суспільство. Шлях до такого суспільства, вважав він, лежить через освіту і моральне удосконалення. Створивши оригінальну теорію «сродності», він намагався зрозуміти з її допомогою причини соціальних конфліктів і сформулювати концепцію нового світогляду. На його думку, суспільство – це цілісний організм, що працює за принципом машини, рухомою силою якої є праця. Для забезпечення нормального ходу суспільної машини необхідно, на думку Сковороди, щоб праця була не тільки спільною, але й «сродною» за покликанням. При цьому він виходив з того, що у кожній людині природою закладено «закон сродності», під яким він розумів приховане природжене вміння людини до того чи іншого виду заняття. Порушення цього закону, на погляд Сковороди, приводить до соціальних конфліктів, війн і може привести навіть до загибелі держави.

Свій політичний ідеал Г. С. Сковорода бачив у суспільстві, формою правління в якому буде республіка, заснована на справедливості, рівності, дружбі, де кожна людина може працювати й приносити користь собі і суспільству [5, с. 416; 6, с. 179].

Занепад кріпосницької системи господарювання, активізація колонізаторської політики російського царизму одночасно з іншими чинниками обумовлювали подальший розвиток як національного руху, так і демократичних традицій в Україні. Представники нової хвилі патріотичної української інтелігенції у своїх програмах боротьби проти національного гноблення починають висувати суспільно-політичні вимоги. Головними з них були ліквідація самодержавно-кріпосницьких порядків, встановлення демократично-республіканської форми правління, державної незалежності України. Саме на такі вимоги і орієнтувалося у своїй діяльності засноване в 1846 р. Кирило-Мефодіївське братство.

За час свого існування це товариство, що було назване на честь слов'янських просвітителів-апостолів Кирила і Мефодія, не встигло ще вийти з підготовчої стадії організації. Це сталося через те, що в 1847 році за доносом членів його було заарештовано. Але вони встигли виробити першу політичну програму для українства. Ця програма знайшла відображення у двох документах – «Статуті слов'янського товариства св. Кирила і Мефодія» та «Книзі буття українського народу».

Свою кінцеву мету члени товариства вбачали в тому, щоб утворити вільну українську державу в союзі з іншими слов'янськими народами. М. Костомаров у «Книзі буття українського народу» писав, що справжнє призначення слов'ян, до якого вони повинні прагнути, – їх духовне і політичне об'єднання. Слов'янські народи в перспективі, на думку членів товариства, мають об'єднатися в єдину федерацію з демократичними інституціями, де кожен народ збереже свою самостійність.

Структурний поділ тієї держави мав визначатися штатами (або державами), визначалась і їх кількість. Їм властиві загальна рівність, повна відсутність станів та свобода. Очолювати федерацію згідно з програмою товариства повинен загальнослов'янський сейм. Представників до нього будуть обирати «по розуму і совісті», а не за якимись іншими критеріями. Київ визначався місцем зборів сейму. На чолі федерації мав стояти загальнослов'янський президент, обраний на чотири роки і наділений верховною владою. Кожен штат мав би обирати свого власного президента, свій сейм також на чотири роки. Управління федерацією здійснювалося б на засадах рівності і суверенності. Взагалі документи товариства пройняті ідеями демократизму і спрямовані проти насильства, воєн, деспотизму, гноблення людини людиною та несправедливості [3, с. 32–34].

У цілому програма Кирило-Мефодіївського товариства була радикальною і підготовлена чисто в республіканському дусі. Червоною ниткою в ній проходять ідеї народного правління, загального слов'янського собору з рівними умовами представництва, а також рівності співгромадян. У цьому вона співзвучна з програмними документами декабристів, Товариства об'єднаних слов'ян, творами А. Міцкевича. У політичній програмі Кирило-Мефодіївського товариства знайшли відображення найбільш гуманістичні та демократичні вчення того часу.

Вивчаючи можливість використання політичної думки України для посилення патріотичного виховання студентів, слід вказати на важливість при цьому вивчення творчої спадщини видатних вітчизняних вчених-суспільствознавців, які розвивали демократичні традиції та принципи українського державотворення. Саме такою постаттю був талановитий український історик, публіцист та засновник української політології М. П. Драгоманов.

За своєю суспільно-політичною орієнтацією він був послідовником діячів Кирило-Мефодіївського товариства, проповідував федералізм, поєднуючи його з демократизмом західноєвропейського типу. Саме М. Драгоманов, як один із провідних ідеологів «старої громади», визначив її головні цілі – «...в культурі раціоналізм, у політиці – федералізм, у соціальних питаннях – демократизм» [10, с. 163].

Відомо, що політичні погляди М. Драгоманова знайшли найбільш повне втілення в проекті «Вільної Спілки», де обґрунтовувалась можливість зміни державного устрою в Російській імперії, зокрема в Україні. Українська політико-правова платформа дістала розвиток у працях М. Драгоманова в останній чверті XIX ст. Вихідними точками драгоманівської концепції, що базувалася на науковому аналізі європейських конституцій, були ідеї громадянських свобод, а також децентралізації, оскільки саме централізм Російської імперії вчений вважав найбільшим злом на шляху до справжнього конституційного ладу. На думку М. Драгоманова, забезпечення громадських прав і свобод та самоврядування створить певні передумови для політичного, економічного, культурного розвитку та звільнення українського народу. Як вважає вчений, основою такої децентралізації могло б стати запровадження місцевого самоврядування (самоуправа громад, волостей, повітів, земель). Цікаво, що земельна самоуправа є найвищою у цій ієрархії і має найбільші компетенції.

Кожна самоуправа має свою внутрішню самостійність і незалежність по відношенню до інших самоуправ, незалежно – вищого чи нижчого типу. Центральна влада держави зосереджується у двопалатній системі на зразок американської па-

лати представників та сенату й керує взаємовідносинами самоуправних елементів місцевих самоуправ. М. Драгоманов мало цікавиться організацією центральної влади, оскільки вважає її справою другорядною, натомість приділяє основну увагу вирішенню проблеми надання широким масам можливості безпосереднього впливу на законодавчу та виконавчу владу у державі. Характерною особливістю концепції вченого є те, що він «будує» свою державу не від центру, який має визначати права громад і ступінь децентралізації самоуправних одиниць, а навпаки, хоче поставити центр у безпосередню залежність від місцевого самоуправління. Держава у М. Драгоманова виступає як «вільна спілка» локальних самоуправ, кожна з яких зокрема і всі разом складають основу державного життя, а центральна влада – це тільки доповнення до самоуправної влади. Тобто, за М. Драгомановим, не локальні самоуправи представляють державу, а навпаки. Основна ланка його концепції – рівність прав усіх громадян держави, гарантована конституцією [4, с. 70–71].

Будучи одним із прогресивних діячів свого часу, М. Драгоманов у своїх наукових творах, громадській та політичній діяльності синтезував чимало передових ідей, якими захоплювалась переважна більшість тогочасних політиків, філософів, письменників. Його творчість – це гідний та цінний вклад у справу розвитку демократичних традицій в Україні.

Наприкінці XIX ст. на громадсько-політичну арену вступає нове покоління українців, вихованих у дусі безкомпромісного українського націоналізму на європейській основі, людей, що вже не задовольнялись культурницькою діяльністю, а виступали за здобуття повних національних і політичних прав, поруч із всеросійським визвольним рухом, але своїм окремим шляхом. У 1897 р. у Києві відбувається всеукраїнський з'їзд представників громад і засновується «Загальна українська безпартійна демократична організація», яка вибрала свій виконавчий центральний орган, встановила регулярні зв'язки між громадами та організувала періодичні загальні з'їзди. За короткий час у великих містах України виникають свої громади, які підтримують тісні зв'язки з російськими політичними організаціями. У 1899 р. у Харкові гурток українських студентів під проводом Д. Антоновича засновує Революційну українську партію, яка зразу ж виставляє гасло самостійної України. Ця партія об'єднує у своїх рядах студентів і молоду інтелігенцію, засновує видавництво революційної літератури в Чернівцях та Львові, а також займається її розповсюдженням.

РУП дуже швидко перетворюється в партію соціал-демократичну і займається поширенням суспільно-революційних ідей, домагаючись у своїй програмі автономії для України. Прапор самостійної України переймає друга течія, що виділилася з Революційної української партії, так звана Народна українська партія, і гасло української державної самостійності вже не сходить із політичного обрію.

Політична думка України XX та початку XXI ст., продовжуючи вітчизняні демократичні традиції, надає ще більш широкі можливості для патріотичного виховання молоді. З'являються нові концепції та шляхи національного державотворення, значна кількість важливих та передових демократичних ідей отримали своє практичне втілення, що в кінцевому рахунку привело до появи незалежної, суверенної Української держави. Виникли умови утворення громадянського суспільства – суспільства, в якому є широкі можливості для формування у підрастаючого покоління необхідної політичної культури, відповідного інтелекту, активної громадянської позиції, виховання особистості, здатної усвідомлювати процеси національного державотворення. Щоб ці потенційні можливості отримали свою реалізацію, необхідна система національної освіти, яка б максимально враховувала самобутні якості та риси українського народу, його ментальність, споконвічні прагнення і сподівання, створювала такі умови, в яких кожна молода людина незалежно від раси, статі, національної чи релігійної належності, могла б реалізувати свої духовні потенції та творчі здібності.

Бібліографічні посилання

1. Жуковський А. Нарис історії України / А. Жуковський, О. Субтельний. – Львів, 1991. – С. 17–20.

2. **Костомаров М. І.** Закон божий (Книга буття українського народу) / М. І. Костомаров. – К., 1991.
3. **Потульніцький В. А.** Теорія української політології / В. А. Потульніцький. – К., 1993.
4. **Сковорода Г. С.** Дружеский разговор о душевном мире / Г. С. Сковорода // Повн. збір. тв. : У 2 т. – К., 1973. – Т. 1. – С. 415–423.
5. **Сковорода Г. С.** Перевод из книг римского сенатора Марка Цицерона «О старости» / Г. С. Сковорода // Повн. збір. тв. : У 2 т. – К., 1973. – Т. 2. – С. 178 – 179.
6. **Сковорода Г. С.** Сад божественных песен / Г. С. Сковорода // Твори : У 2 т. – К., 1961. – Т. 2. – С. 7 – 57.
7. **Сковорода Г. С.** Убуждшися выдыша славу его / Г. С. Сковорода // Твори : У 2 т. – К., 1961. – Т. 1. – С. 3 – 6.
8. Угода та Конституція Пилипа Орлика // Літературна Україна. – 1990. – 12 липня.
9. **Шевчук В. П.** Історія української державності / В. П. Шевчук, М. Г. Тараненко. – К., 1999.

Надійшла до редколегії 25.01.2012

УДК 321

Р. М. Ключник

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПРОСТОРОВО-ЧАСОВИЙ ВИМІР ПОЛІТИЧНИХ КРИЗ

Розглядається просторово-часовий вимір політичних криз. Подано класифікацію кризових явищ у політиці відповідно до критеріїв простору і часу.

Ключові слова: політична криза, просторовий вимір, часовий вимір, політична система, політичний конфлікт.

Рассматривается пространственно-временное измерение политических кризисов. Представлена классификация кризисных явлений в политике в соответствии с критериями пространства и времени.

Ключевые слова: политический кризис, пространственное измерение, временное измерение, политическая система, политический конфликт.

The space and time dimension of political crises are considered. The classification of crisis phenomena in politics according to the criteria of space and time is given.

Keywords: political crisis, space dimension, time dimension, political system, political conflict.

Політична криза – одне з найважливіших понять політичної науки. Світовий досвід свідчить, що під час політичної кризи закладаються варіанти майбутнього розвитку подій у державі, а отже кризові ситуації потребують особливо ретельного розгляду. Отже, належне вивчення феномену кризи є запорукою ефективного кризового менеджменту – діяльності із подолання негативних наслідків кризових явищ. Таким чином, вивчення політичної кризи має не лише теоретичне, а й прикладне значення.

Політичні системи усіх держав у процесі свого розвитку зіштовхуються з кризовими явищами. Світова практика свідчить, що на вірогідність настання кризового стану не впливає рівень економічного розвитку держави: з певною періодичністю такі явища трапляються як у високорозвинених країнах Європи та Північної Америки, так і країнах Азії, Африки та Латинської Америки. Та кож слід зазначити, що вірогідність криз практично не залежить від форми правління: вони загрожують як монархіям, так і республікам. Варто наголосити, що політичний режим теж не є фактором, здатним забезпечити політичну систему від кризових потрясінь: демократичні, авторитарні та тоталітарні режими під дією певних факторів (внутрішніх чи зовнішніх) ризикують опинитися у стані розладу, який загрожує існуванню системи в цілому.